

URAK ÉS ELVTÁRSÁK

URAK ÉS ELVTÁRSÁK

Kevés megszakítással egy fehér kakas (Nagy Albert festményéről) szembesít évtizedek óta önmagammal, múltammal és jelenemmel, újabban a családtörténeti tényekkel és kolozsvári sűrűsödő emlékeimmel.

Lentről vagy fentről kellene újra- és újrakezdenem? Melyik a hihetőbb? Melyik az érdekesebb? A meghatározóbb? Dési apai nagyanyám, a falusi kendőjével vagy anyai ágról a tábornok nagy-nagybácsi, akit Budapestről tudtommal kitelepítettek? (De lehet, itt már egy későbbi korszak történései keverednek a múltidézőben.) A részletek felderítésében, az ő életformájuk és természetesen sosem-találkozásuk történelmi adottságait tekintve már senkitől sem várhatok segítséget. Az a két zöld fotel, ahonnan a kakast nézem, ugyanúgy csak az én használatomban áll, mint az öreg ERIKA, a még mindig funkcionáló, a laptoptal továbbra is versenyző írógép az íróasztalomon – számomra lényegében változatlanul a MŰHELY központja.

A családtörténetről szükségszerűen vezet az út máig, a szűkebb családig, az én életemig, a 20. század első felétől (sőt a 19. végétől) a 21.-ig. Ahol és amikor városszéli polgároktól és a katonai vagy egyetemi rangra jutott uraktól eljutott a világ az elvtársakig. Hogy aztán visszaurasodjunk.

(Sok apró fejezetben erről szól a *Fehér kakas, vörösbor* című készülő emlékező könyv.)

Hársillat, 2014

A „Műhelyek” fejezetet kellene, a feltételezett logikus menethez és legalább nagy vonalakban az időrendhez igazodva folytatni, ám éppen egy évvel e könyv első mondataira következően, szinte naptárszerűen 365 nap után ismét virágzik az udvari hársfa. Süt a nap, elállt a délelőtti szél, amely majdnem szétfújta a KAB, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság választói közgyűlésének közepére iktatott állófogadást a székház (pontosabban a Rákóczi-Dónát negyedi EME-ház) kertjében. Lilike, a velem együtt egy évvel öregebb, de még jó erőben lévő drótszörű tacsó a folyosón elnyúlva alszik a fal árnyékában, ne-

kem pedig tudomásul kell vennem, hogy csak innen folytathatom hitelesen a „Fehér kakas, vörösbor” történetet.

Ez a június (de már a május vége is) annyi szállal kötötte össze jelenemet a múlttal, annyira újraértelmezeti a műhely(ek) fogalmát, hogy sem a Dónát úti éveinkre, sem a zentelki (kalotaszentkirályi) malmunkra nem térhetek még át, továbbra is itt kell maradnom a Mikes Kelemen utca 15 földszintjén. Ha csak két-három-négy napra is, itthon járt István, aztán Laci, sőt régi életünk tanúi közül együtt tölthettem néhány órát Kádár Tibivel, Veszprémből érkezett festőbarátunkkal, szemben ülve Nagy Albert *Fehér kakas*-ával. Sokadszor próbáltuk elemezni, miért is páratlan ez az esőben megfeszített, magasba nyújtózó, fejét büszkén emelő, égőpiros tarajú kakas a nádfedeles kis ház előtt, miért látunk benne erdélyi, a „provinciális díszlet” ellenére akár urbánus szimbólumot. Tibi háttérként ráfestette ezt a fehér kakast, kicsiben, az Erzsikéről készített olajképe felső sarkára, mégpedig azért, mert emlékezett rá (négyünk több évtizedes fényképe örzi a családi jelenetet, férj–feleség–a két fiú), hányszor ültünk ugyanígy, vendéget fogadva, Nagy Berci festménye(i) alatt. Kádár Tibi meg én a szüleimtől kapott (hozzájuk a tábornok nagybácsi nászajándékaul érkezett) egykori bőr- és szerencsésen a zöld bútorszövetbevonattal évekként ezelőtt általunk megújított fotelekben ülünk, s akarva-akaratlanul a múltban járunk, noha az ő közeli kolozsvári, Bánffy-palotabeli kiállításáról beszélünk.

Közben voltak a könyvnapok, előbb Kolozsvárt, a Bánffy-palota udvarán, ahol egy szép Reményik Sándor-albumot is árusítottak volna, ha a megérdemelt érdeklődést helyi reklám készíti elő (Reményikről mindig kötelezően jut eszembe anyai nagyanyám, tulajdonképpen neki volt nagybátyja a monarchiabeli tábornok). Budapesten, a Vörösmarty téren valamivel több figyelmet keltett a közelebbi múltra emlékeztető két könyv; a korábban Lászlóffy Alival összekapcsolódott iskoláimat, közös irodalmi harcainkat is fölleveníthettem, Domokos Géza kockázatait újragondolva pedig ugyanazt a kort próbáltam megidézni, az erdélyi, a romániai magyar könyvkiadás hőskorára koncentrálni. (Erről hallhattak az Akadémia Duna-parti felolvasótermében megjelentek, még április közepén.)

És ha június, hát már tizenharmadszor a TIFF, az erdélyi nemzetközi filmfesztivál, hatalmas – főként fiatal – figyelemtől kísértén. Nekem két eseményt jelentett, Szász János háborús *Nagy füzetével* meg az evangélikus templomot zsúfolásig megtöltő közönségnek levetített, a német Murnau-féle némafilmmel, a *Fausttal*. Gyerekként sokszor ültem édesanyámmal (és nagyanyámmal, de erre kevésbé emlékszem) a fehér padokban. Most a német, az angol és a román feliratok közt válogatva vizsgáztattam nyelvtudásomat, lehetőleg a németet választva, mit értek (még) belőle.

Talán nem bolondítom magam, és így másokat sem, hogy utóvégre a műhelyeim közelében járok továbbra is, miközben a laptopot figyelem. István az ötéves Dávid legújabb színes rajzait küldte át, köztük a nála tizenötlettel nagyobb, frissen érettségizett Bálintot megünnepelő, feje fölött egy repülő valamivel. És egy másik művészeti ágban nézem: hogyan halad Laci fiamék pesti forgatása (az már egyértelműen az ő „műhelye”), *Az éjszakám a nappalod* című játékfilm.

Másképpen persze, mint az unokák napi foglalatossága és az a filmes mese, az éjszakák és a nappalok itt, a Mikes Kelemen utcában is összefonódnak. Most éppen a hársfavirág illatával.

A magunk urai (Hatvanas évek)

Régebben nem gondoltam rá, hogy lényeges különbség van a „magam ura” és „a magunk urai” közt. Sok évtizedre – úgy fél évszázadra – volt szükségem, hogy felismerjem: a magad urának lenni, napról napra, hétről hétre senkitől sem függni, úgy osztonod be az idődet, ahogy neked jólesik, az korántsem csak a szabadság kellemes, egyenesen kitűnő érzetével jár. A másik végleten, a kötelezettségek sora vagy éppen a kiszolgáltatottság

sokak nyomasztó élménye. Az anyagiak, a pénz, a munka vagy a hivatás jelege mindebbe természetesen belejátszik, de van egy életkori vonatkozása is.

Nem folytatom a filozofálást, a magány, mármint az itthoni magány felpanaszlását – utóvégre különféle módjai léteznek az életmódváltoztatásnak. Én, én, én, vagyis az egyes szám első személy helyett a többszt próbálom megírni, most történetesen a múlt század hatvanas éveinek elejére-közepére gondolva vissza. Alighanem ekkoriban történtek az én életemben a legfontosabb dolgok: 1963 decemberében megnősültem, 1964 októberében megszületett Laci fiunk, nem egészen másfél évre rá jött István, a két fiú érkezése közti évben az első saját lakásba költöztünk, a Dónát úti lakónegyedbe, ahol már több barátunk lakott. A *Korunk*nál megúsztam a kritikus, kirúgással fenyegető '62-es évet, 1963-ban felvettek tagjelöltnek a Romániai Írók Szövetségébe (Mihai Beniuc írta alá a tagkönyvem mint országos elnök), és „hivatalosan” is tagja lettem a Forrás-nemzedéknek, megjelent a sorozatban kritikakötetem, az *Írástól – emberig*.

Ha mai ésszel kellene címet választanom, biztosan nem a Forrás-kötet borítóján olvasható mellett döntenék. Bizony sűrű, unalmasan hangzik (hiúságom azt súgja, hogy az egyes írások benne jobbak, mint ami e két szóból összejött). Utólag magyarázkodhatom, akár a korabeli átlagra utalva, akár arra, hogy az eltelt évtizedek nem változtattak meggyőződésem: a könyvek, az irodalmi alkotások mögött igenis érdemes figyelni az emberre, az alkotóra, bármilyen fontos, vonzó legyen a forma(i) játék). Ezt a korai véleményemet az indulásunk idején népszerű, sőt világhódítónak mutatkozó strukturalizmus sem tudta kitörölni; a struktúra jelentőségének elfogadása mellett a komplex műelemzést mint célt később kezdtem követendőnek tartani (Hankiss Elemér 1969-es kötete, *A népdaltól az abszurd drámáig* nagy élményem lett), de mintha ösztönösen valami ilyesmi felé vonzódtam volna, gondolva az életrajzi és történelmi elemekre.

Hogy a mi életrajzi eseményeink egyben történelmi is lennének, azt nagyképűség volna állítanom. Persze minden attól függ, hogy milyen körre próbáljuk vonatkoztatni a „történelmi” jelzőt. Mert ugye van családtörténet, irodalomtörténet, nemzedéktörténet. És mindezt lehet kolozsvári, erdélyi, összmagyarsági vonatkozásban vizsgálni. Világtávlatokról persze nem beszélek. (Bár melyik fiatal íróban, melyik nemzedék tagjaiban nem ébred fel a vágy: Nobel-díj-közelbe kerülni? És milyen furcsák a történések. Ugyan ki gondolta volna, hogy az erdélyiek, az Erdélyből elszármazottak közül éppen Herta Müllert éri utol a svédországi elismerés? Nem sorolom a szerintem lehetséges – igaz, nem német –, díjra érdemes erdélyi próza- és drámaírókat, költőket.)

A mi Dónát úti álmaink nagyjából megmaradtak a realitások szintjén. Értem ezen a baráti társaságot is. Az E pengeblokk hetedik emeleti lakásában vagy a szemközti négyemeletes tömbházban folyamatos beszélgetéseinkben Láng Gusztikkal a napi gondok mellett az irodalom ügyei a magunk ügyeiként kerültek szóba, nem valamiféle „irodalmi kör” keretében, noha Gusztitól származott a játékos „kis Weimar” név emlegetése lakónegyedünk kapcsán. Ebbe a kis Weimarba beleszámítottak a karnyújtásnyira lakó Veress Zoltánék, a nálunk idősebb prózaíró Szabó Gyula, a *Gondos atyafiság* szerzője, illetve az úgymond kritikai fronton valamivel utánunk jelentkező K. Jakab Antal. Antit kivéve mi többiek elég sűrűn preferansz partikhoz is leültünk – úgy, ahogy ezt (később tudtam meg, épp Weimarban) Goethék, Schillerék megtették.

A magam ura és a magunk urai tudat ebben a korai időben érdekesen összefonódott. Hogy milyen réven, milyen áron? Ha már Goethe is szóba került, nem egy uralkodó-herceg, egy Karl August meghívását, támogatását élvezhettem, élvezhettük, csupán a megyei pártbizottságtól, a soros elsőtitkártól függött, hogy meghallgattatik a jogosnak gondolt kérés. 1964/65 fordulójától ugyanis a Mikes Kelemen 15 emeleti három szoba-fürdőszobája épp három család – hat felnőtt és három gyerek (ebből két csecsemő) – használatában állt. Noha együtt a nagy családot alkottuk, a nyilvánvaló kényelmetlenségek, súrlódások naponta ismétlődtek. A felnőttek közül nekem volt lehetőségem lépni (próbálni). Mert bár 1962 közepén majdnem ráfáztam a nemzedéki öntudatra, valamelyes vezérkedésre (a *Régi és új a lírában* tulajdonképpen nem is oly kemény állásfoglalásával, aminek a besúgói jelentések szerint nyoma maradt a Szekuritáténál), *Korunk*-szerkesztő lévén megírószövetségi tag(jelölt), akkoriban a kivételezettek kategóriájához számítottam. Így az-

tán az elsőtítkárt megszólító levelemre érdemi válasz következett, olyannyira, hogy a lakáshivatali tisztviselőt utasították, mellém rendelték (amolyan kifutófiúként), együtt jártuk be a város még üresen álló tömbházi lakásait. A györgyfalvi negyed építkezése az elején járt, az ottani lehetőség, építési környezet nem tetszett, s akkor eljutottunk a Dónát útiba, az E pengeblokkba, a hetedik emeletre, a Szent Mihály-templom tornyára néző nagy erkéllyel, a három (persze kicsi) szoba és a végre külön (saját) fürdőszoba jó beosztásával csábító lehetőség közelébe. Nem mellékesen a konyha is akkorának mutatkozott, hogy közvetlenül a bejárati előszobából nyílván, egy fekvőhely is elhelyezhetőnek bizonyult benne, következésképpen itt lehetett éjszakai helyet biztosítani a gyerek(ek) mellé felfogadott széki lánynak – ugyanis apa-anya messze a belvárosban dolgozott, sokszor meghosszabbított munkaidőben. Urak lettünk tehát, elvtárs-urak, ahogy ez a korabeli, alkalmazkodni képes értelmiségieknek, a „jobbakkak” kijárt.

Ugyanis Erzsike végre bekerült – hosszú évekig tartó falusi tanárkodás, a mezőszéki Búza, a Vásárhely közeli Kerelőszentpál és az otthonhoz közeli Tordaszentlászló után – egy kolozsvári iskolába, román tanítani a Traian Vuiuiba, nagy többségben román gyerekeknek. Nem volt ez különös kegy, hiszen versenyvizsgálva kapta meg az állást – különben itt született, személyi igazolványát mindvégig megtarthatta –, akkora protekciónk viszont nem lehetett, hogy magyar középiskolába kerüljön, magyar fiatalokkal szereztesse meg a román irodalmat. Ettől függetlenül ő, nehéz körülmények közt, mindig a maga ura tudott maradni, csak ahhoz alkalmazkodott, ott engedett, ahol és amikor szíve és lelkiismerete megengedte. Például a szűkebb családban. És itt is fenntartásokkal, az önálló véleményalkotás jogát soha fel nem adva.

A „kis Weimarba” így tartoztunk bele, együtt. (Ő hovatovább román prózai művek magyar fordítójává is válva.) Jöttek hozzánk a régi barátok, az agglegények, Jancsik Pali, Miess (Ritoók) Jancsi, éppen soros barátnőkkel, élettársakkal Páskándi Géza, Lászlóffy Ali. És elég gyakori beszélgetőtársunk lett a blokklakó-társ, a zongorista Singer Gyuri, aki Sava néven vált ismertté, a kolozsvári Zeneakadémia tanárságát követően Németországban. No meg mindenekelőtt a híres preferanszozó társaság, Láng Gusztival az élen. (Felesége, Zsozso is olykor bekapcsolódott a játékba, neki köszönhetően született meg egy alkalmi kártyapartner híres mondása: „Szintén tetszik tudni preferanszozni?”) Külön könyvet is megérvénék a jeles partik, változó helyszíneken, neves emberekkel, mint az „abbé”, azaz Reischel Arthur (Réthy Andor, a bibliográfus), Földes László, az *Utunk* volt főszerkesztője, Bretter Gyuri, sőt a vendégszerető Reischel-Réthy főtéri, plébánia-épületbeli emeleti szobájában, a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* heti megbeszéléseit követő szelíd kártyacsatákban próbálkozó Benkő Samu és Engel Károly, a korai lexikonszerkesztői csapatból.

A Dónát úti tömbház hetedik emeletén a legkülönbözőbb emberek fordultak meg, néha csak egy-egy kávéra. (Nem egyértelműen szeretett professzorom, Csehi Gyula egyszer, meglepő módon, beállított egy csak franciául beszélő fiatalemberrel, bizonyos „Kikámpoá”-ként emlékezetembe vésődött személlyel; közvetlenül beszélgetni persze nem tudtunk, esetleg az angollal próbálkozhattam volna.) Nyitott háznak számítottunk – ami később, a vendégek tágasabb befogadási lehetősége folytán, a Mikes Kelemen utcában teljesedett ki –, egy távolabbról érkező barátot akár el is tudtunk altatni a tömbházi kicsi dolgozószobában, akkoriban még nem tiltotta a törvény, a könyvszekrénybe épített, lehajtható díványon. Vagyis szervezetlenül, mindig kaphatóan az éjszakába nyúló találkozásokra, amolyan régi idők szalonja született a blokklakásban. Lángéknál ugyan csak, azzal a különbséggel, hogy náluk nem kellett liftezni. A gyerekek pedig a szomszéd szobában aludtak (mindkét befogadó házban). Az „uraság”, azaz „urasság” szellemekben érvényesült inkább, mint a felszolgált ételekben, italokban, az úri szalon ilyenformán nem lehetett versenyképes a főúriakkal vagy akár a polgáriakkal, panasz azonban sehonnan nem érkezett emiatt.

Erzsike sokszor elemlegette: ezek voltak élete legboldogabb éveit.

Feltételezem, hogy óvodás fiaink sem érezték rosszul magukat ebben a tömbházvilágban. A szolgálatban egymást követő széki lányok, asszonyok szerették őket, gondjukat viselték távollétünkben. A liftre nagyon kellett vigyázni, mert épp a mi lépcsőházunkban tör-

tént, hogy a kilépő felnőtt mögül elindult a műszaki hibás felvonó, és az ajtájában lévő kisgyereket elvágta. Én a reggeli teniszezésből érkeztem haza azon a nyári napon biciklivel (az autó csak a nyolcvanas évek lehetősége lett), a ház előtt óriási csődület, az emberek döbbenetesen mesélték mi történt. Amíg meg nem láttam fiaimat a játszótéren, a velük álldogáló lánnyal, elöntött a forróság.

Az akkor még beépítetlen, tekintélyes méretű, már-már groundszerű játszótéren kapta meg Laci és István az első leckét nemzetiségi hovatartozásból. Talán még emlékeznek rá (Budapesten), hogy blokkunk egyik sofőr lakója hazahozta, a ház mögött parkolta az általa vezetett buszt, és nyitva hagyva, megengedte a gyerekeinek és barátaiknak a fel-leszállást. A mi két fiúnk csatlakozni akart a játékhoz, de kortársaik elküldték őket:

– Ide csak románok szállhatnak fel... ■ ■ ■

■ **Kántor Lajos** 1937-ben született Kolozsváron. Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Könyve a Kalligramnál: *Az idő vaskalapja* (2007)